

SOMOGYI KRISZTINA

A KÖNYV TESTE, A KÖNYV LELKE

A nem digitális fordulat

*A könyv olyan, mint a kanál, a kalapács, a kerék
vagy a véső. Ha egyszer feltalálták, nincs mit
tökéletesíteni rajta.*

UMBERTO ECO

*Nem tehetem meg, hogy úgy fessek tájképet,
hogy közben nem veszek tudomást arról,
ami körülöttem zajlik.*

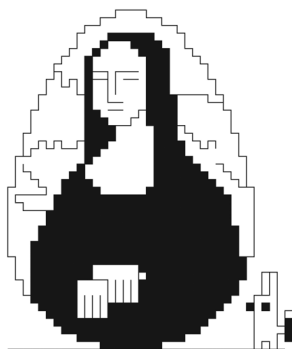
OSKAR KOKOSCHKA

Karácsony után vagyunk, friss az élmény, hogy még mindig a könyv a legjobb, személyes ajándék. Ezt sugallta az a tömeg, amellyel a könyvruházakban lehetett találkozni, és az a számos új cím is, amely az év végére jelent meg. A könyv természetes része a hétköznapjainknak.

De nem mindenhol! De már nem mindenkinek!

Lezárt fejezet?

■ Milyen jövőt jósolhatunk a hagyományos könyvnek? Az e-book elterjedésével sokan mondogatják, hogy a nyomtatott könyvnek leáldozott. A könyvkultúra veszélyben van. Az emberek inkább tévét néznek, vagy számítógépeznek, erről árulkodnak a statisztikák. Angliában 2010–11-ben készült az az országos felmérés a gyerekek olvasási szokásairól, amely fényt derített arra, hogy számos háztartásban egyáltalán nincsen könyv. A kutatás során kijelölt iskolákban pedagógusok arra kérték a gyerekeket, hozzanak be magukkal egy könyvet otthoni kedvenceikből. IKEA-katalógusoktól és egyéb brosúráktól a kerület által ingyenesen megküldött közérdekű kisokosig számos olyan nyomtatott, lapozható, gerinccel és paginával ren-

Ki fog ilyen könyvet
kézbe venni? Remélem,
például Ön,
tisztelt Olvasóm.

delkező valamit hoztak be a gyerekek, amelyek a tartalom szempontjából nézve könyvnek mégsem nevezhetők.¹ A londoni helyzet bizonyosan sajátos, hiszen a bevándorlók mennyisége és a fokozott mobilitás is befolyásolja a könyvek tulajdonlására vonatkozó statisztikát, mégis a mérésben van egy lappangó, általánosabb igazság: a 20. század végére alapvető módon változott meg a könyv szerepe. Így az információ beszerzésében és az otthoni szórakozásban is sok a vetélytárs: tévé, számítógép, mobiltelefonok, különböző letölthető alkalmazások sokkal intenzívebb, gyorsabb és olcsóbb módját adják annak, hogy a világ jelenségeiről megtudjunk valamit, a filmes és a számítógépes fantáziavilágok pedig egészen rafinált eszközökkel ejtik rabul az érdeklődőt. Az új média tehát számos olyan igényt elégít ki, amelyekre egykor leginkább is a könyv vállalkozott.

Nem csoda hát, ha az e-book elterjedésével, a tipografikus felületek és applikációk tökéletesedésével már egészen sokan dőltek be annak a prognózisnak, hogy a könyvnek befellegzik (avagy már be is fellegzett). Ha kaján mosollyal az arcomon merem leírni az előbbieket, annak nemcsak az a sokat idézett tény az oka, hogy a festészetnek sem áldozott le a fotográfia elterjedése után, sőt a színházak sem zártak be mind a film megjelenésével, ergo van ok reménykedni abban, hogy a digitális korszakban is marad még hely, feladat, lehetőség a könyvnek, hanem bizakodásomra sokkal közvetlenebb okot szolgáltat az a sok könyves kísérlet, amely az elmúlt évtizedben látott napvilágot. Ezekre alapozva állítom, hogy van a könyvben még tartalék. Csak felfedezésre és kiaknázásra vár.

A radikális rákérdezés szükségége

■ Állításom szerint tehát a nyomtatott könyvnek új lendületet ad a kulturális változás. Izgalmas, átmeneti kort élünk ma. A könyv sajátosságait újraértelmezve születik újjá – erre utal, hogy fiatal tervezőgrafikusok egyre gyakrabban választják ezt dizájn diplomamunkájuknak. Az elmúlt három évben a Visegrádi Országok dizájn diplomáiból készült válogatásban² egészen különböző felvetésekkel találkozhattam, az idei legérdekesebb 40 közé is több könyvtervezőnek sikerült bekerülnie. A fiatalokat olyan alapvető tervezői felvetések foglalkoztatják, mint például az olvashatóság határainak a megtapasztalása, az adatok átlátható és fogyasztható rendszerezése, a stilizált képi ábrázoláson keresztül megvalósuló kommunikáció kérdésköre, tehát a képi nyelv nyitottsága, kép és szöveg arányának optimalizálása vagy a taktilitás fontossága a könyv narratívájának kialakításában.

Szintén a kiaknázatlan lehetőségekre utal, hogy számos vizuális alkotó, így képzőművész, fotográfus vagy építész gondolja úgy: munkásságáról avagy egy érdekes projektjéről sajátos megjelenésű könyvben ad számot. Ez a megfelelő médium. Ezek a könyvek első ránézésre is másak: egészen kicsikék vagy éppen hatalmasak, kihajtogatandók vagy hőre változó festékekkel kezelve, felértékelte szerephez jut esetükben a gerinc avagy a könyv éle, amelyre nyomtatással vagy speciális kezeléssel hívja fel a tervező a figyelmet. A „könyvségről” az elmúlt évtizedben a hollandok mondták/mutatták a legtöbb érdekeset. Közülük is talán Irma Boom 1960-as születésű könyvtervező munkásságát³ érdemes kiemelni, mert kétszázat is meghaladó egyedi könyve hitelesen illusztrálja, hogy a könyvtárgynak milyen sok elemből is adódik össze a hatása, ergo milyen sok dizájnnal kapcsolatos döntés eredménye az a valami, amit aztán kézbe vesz az olvasó.

Boom *L'architecture du livre* (A könyv architektúrája) című tavalyi, Párizsban rendezett kiállítása kapcsán a könyvről mint „anyag- és színkonstrukcióról” beszél, és hangsúlyozza: alkotóként arra törekszik, hogy a könyv befogadásának élményét minél átfogóbban alakíthassa.⁴ A könyvtárgy súlya, mérete, a papír tapin-

tása, de még az illata is fontos komponense az összhatásnak, így talán érthető, ha a tervező radikális módon nyúl a bemutatandó tartalomhoz is, s ha teheti, azt is átformálja. (Talán a színházi rendező munkájához hasonlíthatnám ezt a tervezői szemléletet, amely természetes módon adaptálja, ha kell, meghúzza és átíratja az irodalmi szöveget is akár.) Boom különösen a képi világot formálja át jelentősen, de a holland SHV magáncég számára 1996-ban tervezett, monumentális méretű centenáriumi könyvnek a szerkesztője is volt egyben.⁵ Az évekig tartó munkafolyamatról a 2005-ös budapesti *Kakukkfiók* című könyvkiállítás és konferencia vendégként bevallotta, hogy az abszolút ideálisnak induló munka pár év után majdnem felemésztette életét.⁶ Az egyre több helyen megnyíló lehetőségek, az újabb és újabb kérdések és döntéshelyzetek, a totális szabadság majdnem ellehetetlenítette tervezői munkáját. Érdekesség, hogy a jellemzően nagyméretű, vaskos és súlyos könyvtárgyakat készítő Boom saját életművének apró könyvet tervezett, amely döntésében a Magyarországról ajándékba kapott, a szocializmus időszaka alatt készült minikönyv éppúgy szerepet játszott, mint az a vágy, hogy végre kis méretben is megvalósulhasson egy munkája. „Minden könyvem először kis méretben indul. Általában öt, hat, hét pici makettet készítek a tervezési folyamat során, hogy ki-kristályosodjanak a gondolataim, és hogy tisztán lássam magam előtt a könyv struktúráját. Több száz kicsi modellem van, imádom őket. Mindig is vágytam arra, hogy kicsi formátumban kerüljön valami publikálásra, de soha senki sem vállalkozott rá” – nyilatkozta a *New York Times*nak.⁷

Boom az egyik legradikálisabb könyvtervező, aki az egyre inkább sztenderdekkel dolgozó könyvpiar egyetlen kötöttségét sem hajlandó mérlegelés nélkül elfogadni, hanem fenntartja magának a jogot, hogy minden egyes paraméterre rákérdezessen.

Sajátos gondolkodásmódja hatalmas sikert hozott az általa tervezett könyveknek. A folyamat mégsem konfliktusmentes. Különösen a művészeti albumoknál kerül vitába magukkal a vizuális alkotókkal a képi sorrend, képpárosítás, méretezés meghatározásakor, avagy a – valljuk be, művészeti albumnál blaszfémianak számító – képkivágás esetében. A világhírű képzőművész, Rauschenberg avagy a holland tervezőgrafika egyik nagy öregje, Otto Treumann is felháborodott már sajátos képkezelésén, de Boom (bár elismeri, hogy hibázhat) végül hajthatatlan volt. Érvelése szerint a könyv önálló közeg, tehát értelmező kontextus, amelynek a befogadhatóság érdekében egyedi módon kell tálalnia a tartalmat. A könyv egészének érdeke, az élmény totalitása, a láttatás nyelve akár felülírhatja a bemutatásra kerülő mű eredeti paramétereit is. Boom radikális érvelése mögött nem a tisztelet hiánya avagy a sztárdizájn-er dacossága keresendő: számos könyvét végiglapozva el kell ismerjünk, hogy döntéseit a hitelesség, a tartalom láttatása érdekében hozta meg, és a megfelelő vizuális nyelv kialakításához valóban szükség van a radikális rákérdezésre.

A könyvkiadás veszélyes sztenderdjei

■ *A könyv architektúrája* címet viselő kiállítás nagyon is pontosan fogalmazza meg azt az irányt, amely a könyvtervezést az építészettel állítja párhuzamba.⁸ A tervezés alapja a funkció ismeretében meghatározott struktúra. Az analízisből következik annak megfogalmazása, hogy milyen alapokon nyugszik maga az alkotás. Az esztétikai döntések, így akár a betűválasztás avagy a címlap megjelenése is, ebből következő kérdések. A könyv totális tárgyként való értelmezése nagyon távol áll attól a kiadói és kereskedői gyakorlattól, amely például szétválasztja a belív és a címlap tervezését: a tartalmat jellemzően belső gyártásban, sokszor sajnos egy kaptafára készített olcsó munkaerővel (rendesen meg nem fizetett tipográfussal), a kiemelt felületet, a címlapot pedig (marketingképzéseknek megfelelően) grafikusra bízta.

Ez a folyamat nem véletlenül ellenkezik a tervezők akaratával:⁹ Irma Boom gondolatmenetéhez visszautalva, a könyv sikere sokkal komplexebb tényezőkből épül fel. A hívogató címlap csak az első találkozás a könyvvel, amely lehet, hogy a vásárláshoz elegendő impulzus, de a könyv tartós sikeréhez kevés.

A nyomtatott könyv továbbélésének egyik útja éppen a maradandó, egyedi élményben rejtőzik. Gondoljunk csak bele: amíg az e-book a technológiából adódóan tárgyként sztenderdizált, hiszen high-tech tömeggyártásban jön létre, addig a nyomtatott könyv paraméterei könnyen változtathatók. A könyv akár kézműves technológiával is előállítható. Tapasztható dizájnrend a hagyományos technológiákhoz való visszatérés, így akár a kézi szedésű, merített papíron megjelenő avagy egészen sajátos kötészetű könyvek előállítására is virágkorát éri.¹⁰ Ez a trend feltehetően erősödik, hiszen a művesség és a tartósság gondolata szerves módon tartozik a könyvhöz, ráadásul éppen ezekből az értékekből mutatkozik a digitális korszakban hiány.

„Emlékezőkönyv”

■ A jó minőségű nyomtatott könyv akár több száz évig is fennmarad, és ez ismételten megmaradását erősíti. A könyv kiterjedt időbeliségéből adódik, hogy a kollektív és a személyes emlékezet részévé is tud válni. Akár családi örökségként, akár előző olvasók hagyatéka gyanánt, de még a saját, előző olvasatok őrzőjeként is olyan dimenzióval ajándékozta meg tulajdonosát, amelyre egy digitális tárgy képtelen.

A jó könyv patinásodik.

A digitális tárgy elavul. Tönkremegy.

Érdekes ellentmondás, hogy a nagy mennyiségű és flexibilis adattárolásra kitárlt számítógépes rendszereknek éppen az archiválási funkciói a leggyengébbek. Köztudott, hogy állandó frissítés nélkül már egy évtizeddel korábbi adataink is elérhetetlenné, azaz olvashatatlaná válnak. „Ez a felgyorsulás hozzájárul az emlékezet elhalványulásához”¹¹ – hívja fel Eco a figyelmet egy az archiváláson túlmutató általánosabb problémára is, amely a megőrzés és az értékmentés kérdésköréhez vezet.

A nyomtatott anyagok gyűjtése és őrzése megelőzi a könyvnyomtatást. A tény, hogy Szent Benedek regulája kötelezővé tette a szerzetesek számára az olvasást, magával hozta a könyvek (nem csak a szent szövegek) begyűjtését. A felégetett városok és könyvtárak századaiban a kolostorokba mentett könyvek összessége egyben szelekciót is jelentett: a kimentett, tárolt és másolt szerzők és szövegek tovább éltek, később nyomtatásra kerültek, elterjedtek, a kollektív emlékezet részévé váltak. Ehhez a folyamathoz természetes módon tartozik hozzá a könyv tárgyi maradandósága, és éppen ennek az alapvető funkciónak mond ellent a mai rossz minőségű tömeggyártás. A gyakran silány papíron, olcsó ragasztókötéssel összetákolts könyvek nem felelnek meg annak a gyártási minimumnak, amely kiterjesztheti a könyv élettartamát az első olvasón túlra. Márpedig a könyvhöz tapadó emlékezet és az újraolvasás lehetősége lényegi. Ez utóbbiról – az újraolvashatóságról – például Roland Barthes azt tartja, hogy csak ez a gesztus fedi fel a könyv valódi textusát, sőt „akik elszalasztják az újraolvasást, azok arra vannak kárhóztatva, hogy állandóan ugyanazt a történet olvassák”.¹² A tartós fogyasztásra méltó könyvek mellett persze vannak olyan tartalmak is, amelyek inkább a pillanat örömét adják, így például egy fárasztó utazást kísérik végig, mintsem hogy megőrzendő értéket képviseljenek. Az e-book ezen alkotások számára teljesen ideális felületet teremt, akár ökológiai aspektusból nézve is tökéletes megoldásnak bizonyul. A felgyorsult időhöz a felgyorsult fogyasztás természetesen párosul.

■ Más esetekben azonban éppen ellenkező a helyzet: az idő lelassítása a tervezői feladat, mert csak egy sűrű, időtlenül elnyúló, koncentrált térben adódik az a nyugalom, amely egyes tartalmak befogadását szolgálja. A lelassított olvasásnak, az elmélázó, soronként megélt szövegnek egyik legszebb példája az a kis könyvecske, amelyet Zelk Zoltán *Sirály* című verséből készített az özveg, Sinka Erzsébet kérésére Czákó Zsolt grafikusművész. A jeles költő egyik legmegrázóbb verse az első feleségének elvesztésével való döbbenetes szembesülésről szól a börtönének utáni sötét időszakban. A vers egy vastos kötetbe bújva is megszólítja az olvasót, de az egyedi tervezésű kis könyvecske lapjain végighaladva a szöveges versszakokat képi versszakokkal kiegészítő költemény különleges élmény. Megváltozik az olvasás minősége, a lapozás egyre lassúbbá, egyre nehezebbé válik. A könyvben a lét vörös vonalaként végigfutó horizont választja el a lentet és a fentet, a vesszorok így pozicionáltak. A versen való végighaladás megrázó erővel hat, szívszorító emlékek törnek elő, mintha a fájdalomban lenne közös emlékezet. A könyv kicsi, 14x14 cm-es mérete a hatás része: belesimul a kézbe, személyes tárggyá, közel tartott érzéssé válik. Nem melleleg a 14 az újrakezdés száma – egy olyan rejtett jelentés ez, amely mégsem érdektelen. A könyvet tervező Czákó több interjújában hangsúlyozta, hogy a képanyagot részben személyes fotóiból válogatta, ezzel is sugallva, hogy a vers olvasása mélyen személyes, a konkrétumtól elvonatkoztatott érzéseket hív elő minden olvasóból. Egy ilyen megjelenés maradandó emlékké teszi az olvasást. Az ilyen könyv megváltozott személyes idő.

Kép és képzelet

■ A digitális technológia nemcsak az e-book konkurenciáját jelenti, hanem a könyvtervezésben és a digitális nyomtatásban is számos új lehetőséget hozott. A számítógépen való tördelés tipográfiai forradalmat eredményezett: a nyolcvanas években korábban elképzelhetetlen képi manipulációk, virtuális látványvilágok, generált felületek vagy sajátos strukturális képek jelenhettek meg. Egyik pillanatról a másikra elszaporodtak a választható betűtípusok és azok mutációi, amelyek nemcsak a tervezők számára nyitottak meg új világokat, de lehetőséget adtak kis kiadóknak és nyomdákknak is a próbálkozásra. A digitális nyomdatechnika a kis példányszámokban való megjelenést is lehetővé tette, amely egyes országokban a kortárs irodalom, a művészeti, filozófiai avagy egyéb rétegekönyvek fennmaradását jelentheti. A kis példányszám egyben a kísérletezést is megkönnyíti, ráadásul a digitális kommunikációs felület a sajátos érdeklődésű vevők megtalálását is elősegíti.

A digitális technika erősen támogatja a képek elterjedését. Ugyanakkor éppen a mindenütt jelen levő képiség okozza az egyik legnagyobb gondot is. A mai kor komoly kihívása, hogy az általános közeg képileg túlterhelt, azaz egy időben túl sok impulzus éri az agyat. Az ember számára zajként jelentkeznek a sok külső hatás, amely fárasztó, tompító hatású, stresszként megélt. Ezek a képi impulzusok ráadá-

sul jellemzően szándékot közvetítenek: eladnak, befolyásolnak, mintát sugallnak. Az ember hát védekezik: öntudatlan vakságba menekül. A képek jelentős többsége azonban alattomos módon hat: a kifejezetten sztereotip képek könnyű befogadásra vannak előkészítve.

A látványvilág rágógumi a szemnek.

A készen kapott külső képek egyik negatív hatása, hogy rontja a belső képek létrehozásának a képességét. Különösen azok a gyerekek vannak veszélyben, akiknek szülei nem mesélnek, hanem kisgyermekkorukat a televízió képernyőjére tapadva élik. Paul Virilio francia filozófus – egy 1988-as (!) interjúban olvasható – megfogalmazása szerint éppen ez az intenzív külső képiség veszélyezteti a könyv és az olvasás kultúráját. „Ki kell mondani végre, hogy a legnagyobb kárt az írás és olvasás tén az okozta, hogy a mai olvasók általában képtelenek az írott világ hatására belső képek megjelenítésére, mert azt szokták meg, hogy a látvány az információ értelmezését szolgálja. Ez a külső vizuális élmény olyan intenzív, hogy teljesen elvakít, károsítva ezzel az embernek azon képességét, hogy mentális képeket alkothasson, tehát hogy létrehozza saját gondolatainak moziját.” Fontos tehát, hogy azokkal a könyvekkel foglalkozzunk, amelyek a gyerekek számára kínálnak élményt. A könyvolvasás szokásának továbbélésében ugyanis a gyerekkornak meghatározó a szerepe.

Vizuális nyelv – nem csak gyerekeknek

■ Milyen ma a gyerekkönyv? A kínálat nagy, a legérdekesebb mai példákat összevetve a korábbiakkal szembeűnik, hogy megváltozott a kép-szöveg arány és kapcsolat. A hagyományos hierarchia helyett egészen máshogyan épül fel a könyv narratívája. A szöveg már nem feltétlenül viszi a prímet, a kép nem illusztrációként jelenik meg. Kép és szöveg viszonya alkalmanként újrafogalmazott.

A repetitív vizuális olvasásra tett sajátos kísérlet a magyar Csimota Könyvkiadó 12x12 cm-es sorozata, amely fiatal magyar illusztrátorok segítségével többféle látványvilággal jelentette meg a *Piroska és a farkas*,¹⁴ valamint a *Három kismalac* című alapmeséket. A könyvecskékből hiányzik a szöveg, mert a könyv a szülő mesélésével válik teljessé: a könyv tehát inspirációként, segédanyagként, közös játékként van jelen. A leegyszerűsített, itt-ott piktogramszerűen stilizált figurák számos ábrázoláselméleti kérdést vetnek fel, példának okáért utalhatunk a Gombrich¹⁵ által megfogalmazott folyamatábrázolási dilemmákra, a szükséges alkotóelemek, a „tömbök” kérdéskörére.

Vajon mit és hogyan szükséges ábrázolni ahhoz, hogy a kép érthető legyen, de nem túl konkrét? Hogy a látvány beindítsa a fantáziát, ne pedig leszűkítse, banalizálja, túllontúl konkretizálja a szöveget. Ma a könyv-illusztráció számos jeles alkotója kísérletezik olyan képi narratívák létrehozásával (képregénytől a mesekönyveig), amelyek alternatívái tudnak lenni a mindent megmutató amerikai filmnek. Az egyedi képi nyelvek visszakódolása esetenként kihívás az olvasó számára, de ez nem feltétlenül gond, hiszen az automatikusan elfogyasztott képekről bebizonyosodott, hogy rossz az emlékezeti értékük.

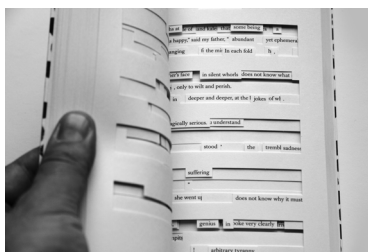
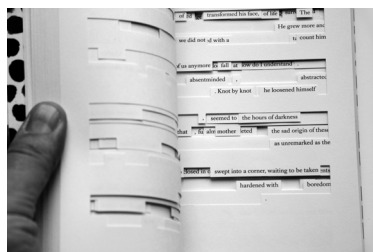
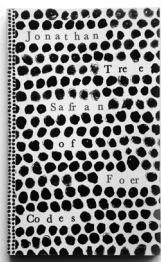
A könyvtervezés egyik fontos iránya éppen ezért számít a néző aktivitására. Az ilyen könyvek alkotói jellemzően egyedi vizuális narrációkat építenek fel, amelyek komplex értelmezésre nyitottak, a jelentésének újrafogalmazására törekszenek. Az egyik leginspirálóbb tervező, a francia Hervé Tullet¹⁶ könyvei nem véletlenül kaphatók minden jelesebb európai múzeum shopjában.¹⁷ Az alapfogalmak mellé párosított izgalmas képi ábrázolás, a művészi kifejezés gazdagsága izgalmas alternatívája a sztereotipizált képiségnek. Az aktivitás nemcsak azért jön létre, mert gyakran stancolás vagy hajtogatás rejtje a tartalmat, hanem főként azért, mert egy adott fogalom a kép és a szöveg izgalmas párosításából születik meg. És ha a gyerek képzelete eddig ismeretlen, váratlan fogalmi értelmezés irányába téved, remélhetőleg a szülőben is lesz annyi nyitottság, hogy szabad utat adjon gyermeke bolyongásának, megértve, hogy éppen ezek az egyedi értelmezések teszik kimeríthetetlen gazdagságúvá a majdani önálló könyvforgatást.

Olvasói kihívások

■ A nyomtatott könyv jövőjéről való gondolkodás során sok szó esett azokról a kihívásokról, amelyek a tervezőket érdeklik, de a fantasztikus lehetőségek felsorolása közepette mindig történt utalás arra, hogy ezek a könyvek a befogadót is új helyzet elé állítják. Szeretném ennek fontosságát hangsúlyozni.

Az olvasási kultúra jellemzően hagyományörző. Nehéz változtatni rajta. Az olvashatósággal kapcsolatos kutatások például azt mutatják, hogy legjobban a számunkra legismertebb betűkép olvasható. Az a preferált. Az ilyen szokások és elvárások mélyen rögzültek, ezért lassan alakíthatók át, nehéz időkből pedig a kiadók és a terjesztők kevésbé kockáztatnak. Így fennáll a veszély, hogy marketingesek segítségével be mért népszerű paraméterek határozzák meg a könyv megjelenését, ezzel azonban akadályozva, hogy a könyv természetesen módon keresgélje saját fejlődési útját.

A nagy terjesztők hegemoniájára reagálva számos izgalmas kis könyvkiadó nem is a megszokott bolthálózatokon keresztül, hanem saját honlapon vagy blogos felületen át kommunikál olvasóival. Ilyen például a londoni Visual Editions¹⁸ is, amelyik regények experimentális interpretálásával foglalkozik. Az angol irodalommal foglalkozók számára kötelezően abszolválandó Laurence Sterne *Tristram Shandy* című regénye például az eredeti szöveg intencióit deizájnrá lefordítva született újjá. A kortárs amerikai írónak, Jonathan Safran Foernek egy sajátos szöveg-szöveve, *Tree of Codes* című regénye pedig szokatlan feladat elé állította elsőként az író, majd a nyomdászt, hiszen minden lapról számos szó hiányzik (ki van vágva!), végül pedig az olvasót, akinek szavanként kell összeállítania ezt a furcsa szöveget.

Majdnem ilyen nagy kihívás Ulrich Sára 2013-ban a budapesti MOME-n diplomázó hallgató munkája is, aki Italo Calvino *Ha egy téli éjszakán az utazó* című regényét adaptálta.¹⁹ Ulrich olvasáselméletekre és észlelésszichológiai kutatásokra alapozva döntött érvényes és kísérletezésre alkalmas tipográfiai ismérvek között. A tel-

milyen új fényben látszik ugyanaz a tárgy. A kérdés ma tehát az, hogy a megváltozott közegben milyen irányokban változik a könyv. Ennek kiérleléséhez sok könyvre lesz szükség, és számos téves kísérletre is. Ma azonban még csak sejthető, hogy az új felvetések közül melyeket őrzi meg az idő. A tervezőkben láthatóan megvan a vágy a játszadozásra, de mint minden dizájn, a könyv is csak használójával együtt válik teljessé. Ne is húzzuk tovább, mondjuk ki: a végső döntés az Ön kezében van, tisztelt Olvasó. Alberto Manguel író gondolatát kissé módosítva: minden könyv ki van szolgáltatva az olvasó nagylelkűségének.

■ JEGYZETEK

1. A téma további felméréseket igényelt. „10 diákból 3-nak nincs saját könyve”, fogalmazta meg címében egy tanulmánya utalva a *Guardian* napilap <http://www.theguardian.com/books/2011/jun/01/three-in-10-uk-children-own-no-books> (2014.01.13.)
2. <http://graduationprojects.eu> (2014.01.13.)
3. <http://www.irmaboom.nl> (2014.01.13.)
4. http://www.institutneerlandais.com/tentoonstelling/actueel/2013-09-22_Irma_Boom_Biography_in_Books.php
5. http://designblog.rietveldacademie.nl/wp-content/uploads/2009/06/shv_thinkbook_redu.pdf (2014.01.13.)
6. <http://www.plusminus.hu/nw-kakukk.html> (2014.01.13.)
7. http://www.nytimes.com/2010/08/09/arts/09iht-DESIGN9.html?_r=1& (2014.01.13.)
8. Jellemző, hogy Irma Boom állandó tervezőpartnerre, számos építészeti pályázat láttatásában alkotótársa Rem Koolhaas holland építésznek és ideológusnak. És ha az *S,M,L,XL* című vasos építészeti sikerkönyv, önmagában is a könyvség értelmezését újragondoló korszakalkotó mű éppen nem Boom, hanem az amerikai Bruce Mau alkotása lett, annak egészen banális okai voltak. <http://www.brucemaudesign.com/4817/97-396/work/smlxl> (2014.01.13.)
9. Címlap és belvű külön tervezése csak a tudatos és minőségi tipográfiai munka és művészeti vezetés mellett valósulhat meg. Erre példa Chip Kidd tervező munkássága, aki egyben a KNOFF kiadó művészeti vezetője is.
10. A San Fransiscóban működő Arion Press különleges, gyakran egyedi szedésű műalkotásai nagy visszhangra találtak nemrég a dizájnközösségben, ahol a *Nearly Perfect Book* címmel megjelent írás körbefutott. <http://observatory.designobserver.com/entry.html?entry=38069> (2014.01.13.)
11. Jean-Claude Carrière – Umberto Eco: *Ne remélje, hogy megszabadul a könyvektől*. Európa Könyvkiadó, Bp., 2010. 26.
12. Roland Barthes: *S/Z*. Blackwell Publishing, Oxford, 1974. 16.
13. Ulises Carrión író megfogalmazása szerint a könyv egy tér-idő sorozat.
14. <http://csimota.hu/konyv/piroska-es-a-farkas-little-red-riding-hood> (2014.01.13.)
15. Ernst Gombrich: *Képi útmutatások*. In: Blaskó Ágnes – Margitházi Beja: *Vizuális kommunikáció*. Szöveggyűjtemény. Typotex Kiadó, Bp., 2010. 199–213.
16. <http://www.herve-tullet.com> (2014.01.13.)
17. Magyarországon a Vivandra Kiadó gondozásában jelennek meg Tuillet könyvei. <http://www.lapx.hu/kiado/vivandra-kiado> (2014.01.13.)
18. <http://www.visual-editions.com> (2014.01.13.)
19. <http://diploma.mome.hu/2013/ma> (2014.01.13.)

